

УДК 811.111'357.4

СУБСТАНТИВНІ СТРУКТУРИ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Дроф'як Н.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню субстантивної структури N_1+N_2 як номінативного комплексу, що акумулює знання про певний відрізок екстралінгвістичної реальності. Для аналізу та моделювання інформації використані пропозиції базисних фреймів як один з інструментаріїв когнітивної лінгвістики. Виділено базові принципи, які лежать в основі когнітивних операцій та структурують понятійний простір мовного знаку.

Ключові слова: субстантивна структура, когнітивна лінгвістика, когнітивні операції, лінгвальні мережі, пропозиціональні схеми.

Постановка проблеми. На сучасному етапі лінгвістичних досліджень велика увага приділяється вивченню особливостей співвідношення когнітивних і мовних структур. Важливе місце при цьому займає категоризація як форма мислення людини, що дозволяє узагальнювати знання та досвід. Категоризація та концептуалізація світу стоїть у центрі уваги когнітивної лінгвістики, що досліджує проблеми мови як пізнавального механізму репрезентації та трансформування різноманітної інформації з використанням специфічних мовних знаків та номінативних одиниць. Серед номінативних одиниць, які характеризуються особливою здатністю охоплювати певний відрізок інформації як екстралінгвістичної

реальності є субстантивні структури (словосполучення, конструкції), понятійний простір яких потребує особливої уваги та дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Питання про субстантивні структури неодноразово піднімалися такими дослідниками як А.Е. Левицький, Д.І. Квеселевич, М.Р. Кауль [5]. Часто такі структури розглядаються як докомунікативні одиниці, які виконують номінативну функцію незалежно від того чи відокремлюються із речення, чи будуються поза його межами на основі співставних можливостей певних частин мови. Акумулюючи визначення різних лінгвістів, субстантивна конструкція (словосполучення) – це граматично впорядкований ряд слів з іменни-

ком, як головним компонентом, утворений шляхом детермінації певного лексико-граматичного ряду слів або синтаксичними конструкціями [1]. Субстантивні словосполучення якраз і є такими структурами, що акумулюють в собі поєднання форми та змісту і виконують функцію комунікації. У працях Філмора зустрічаємо дещо інше трактування субстантивної структури, де вона подається крізь призму граматики конструкцій [8]. Отже, субстантивна конструкція розглядається як приклад граматичної конструкції. Адже граматики конструкцій стверджує, що аналіз усіх можливостей граматики необхідно почати зі спроби забезпечити адекватний опис певного відрізка екстралінгвістичної реальності та розробити таку систему опису мови, в якій марковані моделі представляються у тій же формальній системі, що і регулярні базові моделі [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поза увагою науковців залишається розгляд субстантивних структур з позиції когнітивної лінгвістики, яка подає пояснення різних феноменів мови й мовлення з урахуванням ментальних структур і процесів. Отже, метою даної розвідки є аналіз понятійного простору субстантивної структури N_1+N_2 на основі когнітивних операцій із застосуванням базисних пропозиційних схем.

Виклад основного матеріалу. Різновекторне обґрунтування питань когнітивної лінгвістики зустрічаємо як у дослідженнях зарубіжних так і вітчизняних лінгвістів. Основоположні принципи когнітивної лінгвістики, а також особливості когнітивних операцій описані Ленекером [9]. С. А. Жаботинська вважає, що когнітивна лінгвістика «ставити за мету пояснення різних фактів мови й мовлення на підставі зв'язку цих фактів з певними явищами у мисленні людини» [2, с. 3].

Результатом виникнення когнітивної лінгвістики стало введення у науковий обіг термінів «концепт», «концептуальний аналіз», «концептуальна семантика», «концептуальна картина світу» тощо. Когнітивна лінгвістика, як і усі науки, має свої методи наукового дослідження. Основним методом когнітивної лінгвістики є метод концептуального аналізу. У науковій літературі немає єдності й щодо терміна «концептуальний аналіз». Деякі вчені вважають, що концептуальний аналіз можна трактувати і як аналіз концепту, і як спосіб аналізу за допомогою концептів, або такий, що має концепти як свої обмежені ознаки. Концептуальний аналіз може розглядатися як аналіз концептів (тобто абстрактних назв), на яких ґрунтуються найуживаніші контексти слова, що лежать в основі організації її когнітивної карти. Сучасна когнітивна лінгвістика є антропоцентричною. Її наукова парадигма окреслюється за такими аспектами: 1) вихідними принципами парадигми; 2) предметом розгляду; 3) процедурами, методами і методами аналізу. До вихідних принципів вказаної парадигми належать:

- антропоцентризм – дослідження ментальної й духовної сфери людини в їхньому зв'язку з мовою;

- когнітивізм – сфокусованість досліджень на реальні мовно-мисленнєві одиниці й процеси в мозку людини;

- експансіонізм – внутрішня спеціалізація науки і водночас тісніша інтеграція з іншими на-

уками, в мовознавчих дослідженнях, зокрема врахування культурного контексту;

- експланаторність – настанова на пояснення мовних явищ, аніж на їх настановацію.

Згідно з основними постулатами когнітивної лінгвістики форми мовних знаків ізоморфні формам мислення. Отже, об'єктом когнітивної лінгвістики є мова у співвідношенні з мисленням. У мисленні відбувається обмін інформацією із зовнішнім середовищем. Тут відбуваються процеси самоорганізації поняттєвих структур [2, с. 3]. При цьому їх самоорганізація, тобто спонтанне утворення, відбувається на підставі кооперації (синергії) та наявності в ньому власної автономної динаміки, яка дає змогу системі формувати ті чи інші концептуальні структури, тобто само впорядковуватися [2]. Мислення пов'язане з мовою двома способами. З одного боку, мовні знаки призначені для активації певних фрагментів інформації, що існують у мисленні. Такі фрагменти стають значеннями мовних знаків. З іншого боку, згідно з теорією іконізму, що є одним із провідних напрямів когнітивної лінгвістики, самі мовні форми та їх структури копіюють форми та структури мислення. Мова, як виражена назовні думка, сама демонструє властивості відкритої нелінійної системи, що здатна сама себе впорядкувати.

Для детального вивчення певних мовних одиниць застосовується методологічний апарат, розроблений різними зарубіжними школами когнітивної лінгвістики. Універсальна методика концептуального аналізу, а саме семантика лінгвальних мереж, запропонована С.А. Жаботинською. Вона полягає у використанні набору узагальнених понятійних структур, які прослідковуються в значеннях і формах мовних одиниць різних рівнів [2].

Теоретичні основи семантики лінгвальних мереж базуються на положеннях представників західних лінгвокогнітивних шкіл: фреймової семантики (Ch. Fillmore), конструкційної граматики (Ch. Fillmore, P. Kay, A. Goldberg, W. Croft), когнітивної граматики (R. Langacker), теорії концептуальної метафори (G. Lakoff, M. Johnson, M. Turner) та ін. [8; 9; 11].

Методика побудови лінгвальних мереж опрацьована з врахуванням даних, отриманих в результаті аналізу природньої мови, співставляється з основними ідеями дисципліни, які представляють поряд з лінгвістикою, когнітивну науку, а саме, когнітивну психологію, теорію систем і нелінійну динаміку. Саме тому, ця методика має міждисциплінарне значення, яке необхідне для сучасних когнітивних досліджень.

В семантиці лінгвальних мереж для побудови концептуальних мереж використовуються базисні пропозиції, які мають найвищий рівень узагальнення або схемності і представляють первинні категорії мислення і типи стосунків між ними. Тип пропозиційної схеми визначається за приналежністю до одного з п'яти базисних пропозиційних фреймів.

Базисні фрейми відрізняються від фреймів у їх традиційному розумінні як концептуальних моделей стереотипних ситуацій. Базисні фрейми є операціональними, оскільки включають тематично-наближені пропозиції, які використовуються для створення концептуальних моделей стере-

отипних ситуацій [3]. Кількість пропозиціональних схем базисних фреймів є обмеженою. Але завдяки їх різноманітній комбінаториці, яка залежить від специфіки їх понятійного простору, можна отримати необмежену кількість різноманітних фігуративних концептуальних мереж. Концептуальна мережева модель перетворюється в матричну модель, якщо зв'язки між інформаційними вузлами залишаються невизначеними (імпліцитними).

Концептуальні мережі можуть будуватися як одновимірні так багатовимірні (мережі-в-мережах). Багатовимірні мережі передбачає розвиток понятійного простору «всередину» [2, с. 5]. Концептосфера (вся структура семантичного простору) складається із мережі доменів (понятійних вузлів концептосфери). Кожен домен у свою чергу є мережею парцел (понятєвих вузлів домена). Парцелла містить конкретні концепти, кожен з яких є інформаційним вузлом, який моделюється мережею при знаків [2]. На всіх концептуальних рівнях побудова мережі втілюється за допомогою базисних пропозиціональних схем.

До мережевої концептуальної моделі можуть бути застосовані певні когнітивні операції, які перетворюють її в когнітивну модель. Опис деяких когнітивних операцій (висвітлення, специфікації, фокусування, промінантності) викладений у когнітивній граматиці [9]. Говорячи про *висвітлення*, Ленекер дає визначення концептуальної бази і профілю, що важливо для розуміння суті значення мовного знаку. Концептуальна база охоплює весь об'єм інформації, який активований знаком. Профіль включає ту частину бази, яка формує значення даного знаку. *Фокусування* тісно пов'язане із висвітленням, оскільки те, на що звертається (фокусується) особлива увага і є висвітленням. *Специфікація* спрямована на встановлення ступеня деталізації інформації. Іншими словами, специфікація має на меті виявлення варіативності імпліцитного змісту, способів вербалізації і ступінь прозорості певної форми вираження.

Модифікація однієї і тієї самої концептуальної моделі за допомогою когнітивних операцій дозволяє отримати декілька когнітивних моделей, які структурують понятійний простір мовного знаку, що підлягає аналізу. В результаті інтеграції базисних фреймів виникає концептуальна мережа, яка зв'язує до купи всі пропозиціональні схеми. Пропозиції базисних фреймів, кількість яких обмежена, можуть бути використані як блочний матеріал для побудови концептуальних мереж, які виступають понятійними основами різних семантичних просторів. В якості таких можуть виступати не тільки значення окремих слів, а й цілі понятійні області, які є основами для розробки лексичних груп і полів [3].

Для створення мережевої моделі пропозиції базисних фреймів використовуються на різних рівнях понятійного узагальнення. При цьому на кожному із рівнів пропозиції об'єднуються в різноманітні конфігурації, специфіка яких залежить від структурованого змісту. Принципи побудови концептуальних мереж, які оранжирують інформацію, що активована окремими мовними знаками та їх групами, може бути дійсною і щодо створення концептуальних мереж різних синтаксичних структур.

Як вже згадувалося, субстантивні словосполучення (структури) є економним засобом вираження певного відрізка об'єктивної реальності. На прикладі багатокomпонентного субстантивного словосполучення *Alberta College spring health assessment survey* (*Edmonton Journal, October 5, 2012*). Спробуємо проілюструвати міжфреймові зв'язки крізь усі можливі задіяні пропозиціональні схеми. Варто згадати, що цей приклад можна трансформувати у зв'язний міні-текст, описуючи відповідне явище, яке уже відбулося: *In Alberta a survey took place. It dealt with the assessment of health system. It was organized by the College. It took place in spring.* Отже, усі п'ять фреймів можуть бути задіяні в створенні певної концептуальної мережі шестикomпонентної субстантивної структури.

– предметний фрейм:

X є TAKE – *survey* (квалітативна схема),

X *survey* ІСНУЄ ТАМ – *in Alberta* (локативна схема)

X *survey* ІСНУЄ ТОДІ – *in spring* (темпоральна схема)

– акціональний фрейм:

AG агенс *college die* – *makes a survey* (схема процесу)

AG агенс *college die* – *makes a survey in Alberta* (локативна схема)

CR каузатор *college* робить FT – *survey* (схема каузації)

– ідентифікаційний фрейм:

ID вид *survey* є такий CL – *assessment* (схема класифікації)

ID вид *assessment* є такий SP – *health* (схема специфікації)

– посесивний фрейм:

WH ціле *Alberta* має PT – *College* (схема партитивності)

CR контейнер *College* має CT – *survey* (схема інклюзивності)

– компаративний фрейм:

CV компартив *survey* є наче AN корелят – *assessment* (схема аналогії)

CV компартив *survey* є наче MS-корелят – *assessment* (схема тотожності)

Отже, пропозиціональні схеми можна розглядати як елементарний код концептуальної структури для моделювання усієї інформації, представленої даною структурою. Вказуючи на взаємодію з іншими предметами чи об'єктами, пропозиційні схеми дають можливість створення різноманітних конфігурацій концептуальних (семантичних) мереж.

Висновки і пропозиції. Концептуальні мережі моделюють різні за обсягом поняттєві простори. У нашому випадку синтаксична одиниця, субстантивна структура, вказує на досить об'ємний поняттєвий простір, оскільки номінує певний об'єкт екстралінгвістичної дійсності не за допомогою одиничного мовного знаку, а за допомогою цілого угруповання – складної синтаксичної одиниці, а саме субстантивної структури. Очевидно, однієї концептуальної мережі виявляється недостатньо для того, щоб охопити усі рівні зв'язків. Тому, подальші дослідження варто зосередити на моделюванні мереж-у-мережах, де ті ж самі схеми можуть застосовуватися для структурування інформації на різних концептуальних рівнях.

Список літератури:

1. Дроф'як Н. І. Субстантивна конструкція як одиниця малого синтаксису / Н. І. Дроф'як // Вісник Житомирського національного університету ім. Івана Франка. 2010. – Випуск 53, ст. 227-231.
2. Жаботинська С. А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур / С. А. Жаботинська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2011. – Вип. 52. – С. 3-11.
3. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 3-17.
4. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2010. – № 982. – С. 6-20.
5. Квеселевич Д. И. Интеграция словосочетания в современном английском языке. К.: Вища школа, 1983. – 15 с.
6. Drofyak N. Asyndetic noun phrases in the Canadian newspaper headline corpus / N. Drofyak // British Journal of Educational and Scientific Studies. – № 1(23), January-June 2016, Imperial College Press, London, pp. 473-482.
7. Fillmore Ch. The case for case / Ch. Fillmore // Bach E., Harms R. T. (eds.). Universals in linguistic theory. New York: Holt, Rinehart & Wilson, 1968. P. 1-88.
8. Kay P., Fillmore C. J. Grammatical constructions and linguistic generalizations: The What's x doing y? construction // Language, 75(1), 1999. – P. 1-33.
9. Langacker R. W. Cognitive grammar. A basic introduction / R. Langacker. – New York: Oxford University Press, 2008. – 562 p.
10. Langacker R. W. Possession and possessive constructions / R. W. Langacker // Taylor J. R. (ed.). Language and the Cognitive Construal of the World. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1995. – P. 51-79.
11. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and Thought. – Cambridge (Mass.): Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.

Дроф'як Н.І.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

СУБСТАНТИВНАЯ СТРУКТУРА В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ**Аннотация**

В статье рассматривается субстантивная структура N1+N2 как номинативный комплекс, который аккумулирует знания об отрезке экстралингвистической реальности. Для анализа и моделирования ситуации использованы пропозиции базисных фреймов. Они лежат в основе когнитивных операций и структурируют понятийное пространство языкового знака.

Ключевые слова: субстантивная структура, когнитивная лингвистика, когнитивные операции, лингвальная сеть, пропозициональные схемы.

Drofyak N.I.

Lviv Ivan Franko National University

SUBSTANTIVE STRUCTURE WITHIN THE SCOPE OF COGNITIVE LINGUISTICS**Summary**

The article deals with the investigation of the substantive structure N1+N2 as a nominative complex which accumulates the knowledge about the certain amount of extralinguistic reality. For the analysis and modeling of the situation the propositions of basic frames are used. They are the background of cognitive procedures and structure the conceptual space of linguistic entity.

Keywords: substantive structure, cognitive linguistics, cognitive operations, lingual network, propositional schemas.